

Japanse les

Jacques Westerhoven beantwoordt vragen van Rob van der Veer

Jacques Westerhoven (1947) woont sinds 1975 in Japan, waar hij tot 2013 Engelse taal en Amerikaanse letterkunde doceerde aan de Rijksuniversiteit Hirosaki. Van zijn hand verschenen diverse vertalingen in het Engels (Osamu Dazai, Jirō Nitta, Hikaru Okuizumi, Hideo Osabe en Kyōzō Takagi) en het Nederlands (o.a. Jun'ichirō Tanizaki, Yukio Mishima, Kenzaburō Ōe, Masuji Ibuse, Haruki Murakami, Junpei Gomikawa en Yasushi Inoue). Stille sneeuwval van Jun'ichirō Tanizaki, De opwindvogelkronieken van Haruki Murakami en Menselijke voorwaarden van Junpei Gomikawa beschouwt hij als zijn belangrijkste vertalingen. In 2000 ontving hij als eerste en tot nog toe enige Nederlander de prestigieuze Nomaprijs voor Vertaalde Japanse Literatuur voor De stenen getuigen van Hikaru Okuizumi (Meulenhoff, 1998). Zijn vertalingen van 1q84 (Haruki Murakami) en Menselijke voorwaarden (Junpei Gomikawa) werden genomineerd voor de Filter Vertaalprijs, respectievelijk in 2011 en 2019. Voor zijn Engelse bloemlezing Voices from the Snow (Hirosaki University Press, 2009) ontving hij de Hirosaki University Press Award (2012). In 2020 werd hem de Martinus Nijhoff Vertaalprijs toegekend, samen met de Russische vertaalster Irina Michajlova.

Rob van der Veer is al sinds het begin van de jaren tachtig actief als vertaler van voornamelijk literair werk. Hij heeft romans vertaald van onder meer André Brink, John Banville en Nicole Krauss. Sinds 2014 vertaalt hij ook uit het Afrikaans: Anna Louw en Karel Schoeman. Hij is docent Engels-Nederlands bij de Vertalersvakschool.

Japanse les

Naar aanleiding van het dankwoord van Cornelis Ouwehand dat VertaalVerhaal publiceerde, ontvingen we een reactie van Rob van der Veer, vertaler uit het Engels en Afrikaans. Het dankwoord van Ouwehand dateert uit 1985, toen hij voor zijn vertalingen uit het Japans de Martinus Nijhoffprijs ontving.

Ik heb net het dankwoord van Cornelis Ouwehand gelezen en ben nu een beetje gefrustreerd omdat ik nog steeds niet weet wat de problemen zijn bij het vertalen uit het Japans. Hij verwijst naar een artikel van zijn hand in de *Japan Krant* van Meulenhoff, uit juni 1983, waarin hij die problemen juist wel aankaart. Zouden jullie de hand op dat artikel kunnen leggen? Mijn frustratie stamt ten dele uit de tijd dat ik bij de *Nieuwsbrief* [voor de literair vertalers van de Vereniging voor Letterkundigen, voorloper van de Auteursbond, red.] zat en aan vertalers vroeg of ze iets wilden schrijven over de taal waaruit ze vertaalden. En dat vonden ze lastig en daarom kwam het er niet van. Dus als jullie dat artikel van Ouwehand zouden kunnen opduikelen...

Nu zijn de archieven van uitgevers helaas vaak niet hun sterkste kant, dus besloot onze redacteur Rien Verhoef ook de kans mee te nemen dat Jacques Westerhoven, de eerste vertaler uit het Japans die na Ouwehand de Nijhoffprijs ontving (in 2020), misschien over die krant beschikte. Per kerende mail uit Hirosaki kreeg hij antwoord op Robs vraag in de vorm van een mini-essay:

Nee, ik ben bang dat ik dat artikel niet heb. In 1983 droomde ik er nog maar van dat mijn eerste, Engelse vertaling (*Tsugaru*, van Osamu Dazai) ooit een uitgever zou vinden, en een loopbaan als vertaler naar het Nederlands kon ik me al helemaal niet voorstellen.

Ik weet niet of Rob van der Veer er iets aan heeft, maar ik kan je wel in grote lijnen vertellen wat mij de grootste problemen oplevert. Die worden niet veroorzaakt door grammatica of syntaxis, al zal dat je misschien verbazen. Japans is structureel een vrij eenvoudige taal die alleen gecompliceerd lijkt door de karakters waarin het wordt geschreven. Het is heel goed mogelijk een letterlijke vertaling te maken, al krijg je dan een Nederlands dat volstrekt onnatuurlijk en even onleesbaar is. Daarmee is het probleem van een letterlijke of een vrije vertaling meteen opgelost. Wie uit het Japans vertaalt, is ertoe veroordeeld dat vrij te doen. De enige vraag is hoeveel vrijheid de vertaler vindt dat hij zich kan veroorloven.

Een schrijver als Kawabata schrijft zijn boeken in dichtelijk, 'literair' Japans, wat het mogelijk maakt die vrijheid enigszins te beperken. Zijn werken zijn niet in alledaagse taal gesteld en kunnen dus in 'literair' Nederlands worden weergegeven. Haruki Murakami, daarentegen, hanteert een stijl en vocabulaire die veel alledaagser zijn. In mijn vertalingen ben ik er dus van

uitgegaan dat alledaags gesproken Nederlands zijn werken het best weergeeft. Dat vereist soms dat mijn vertaling wat vrijer wordt, maar van grote afwijkingen is ook hier geen sprake. Met andere woorden, wat mij betreft bepaalt de toon, de stem, van de brontekst hoe gebonden of vrij de vertaling dient te zijn.

In zijn dankwoord noemt Ouwehand het Japans een ‘statustaal’. Dat klopt, en dat levert vaak de grootste narigheid op. Gelukkig kent het Nederlands nog het verschil tussen u en jij, en tussen beleefd spreken en ouwe-jongens-krentenbrood en alle schakeringen daar tussenin, maar daarmee los je lang niet alle problemen op. Het resultaat is dus meestal, zo niet altijd, een vervlakking van de brontekst.

Realia leveren minder problemen op dan je zou denken. Zolang ze geen belangrijke rol in de tekst spelen, kun je namen van gerechten of van dieren en planten omzetten in wat daar in het Nederlands het meest op lijkt. Als het echt niet anders kan, voeg ik een toelichting toe – in de tekst zelf, als die dat toelaat, en anders in een voet- of eindnoot. In Inoue’s *Het jachtgeweer* speelt bv. de lagerstroemia een belangrijke rol. Die boom heet ‘apenglijbaan’ in het Japans, vanwege de gladde bast, maar dat weet natuurlijk geen mens. Om de verwijzingen naar ‘de bast van de apenglijbaan’ begrijpelijk te maken, koos ik voor ‘lagerstroemia’, zoals de boom bij Nederlandse kwekers bekendstaat, en voegde er een eindnoot aan toe.

Nee, mijn grootste probleem is de schier onuitputtelijke hoeveelheid synoniemen voor gemoedsgesteldheden, sommige waarvan we ons in het Westen niet bewustzijn dat er een woord voor is, en als er voor iets geen woord is, bestaat het ook niet. Het frappantste voorbeeld daarvan is *amae*, dat de afhankelijkheid uitdrukt die bv. een kind voor zijn ouders voelt, maar ook het gebruik dat het kind van die afhankelijkheid maakt. Als het een snoepje wil, jengelt het net zo lang tot zijn ouders hem dat geven, omdat het weet dat zijn ouders hun kind zoiets niet zullen onthouden. Maar diezelfde verticale verhouding bestaat ook tussen een kantoorwerker en zijn chef, dus de kantoorwerker rekent erop dat zijn chef hem nu en dan een uurtje eerder naar huis laat gaan. Dit concept van *amae* is geanalyseerd door de Japanse psychoanalist Takeo Doi, maar toen zijn boek vertaald werd, drukte de vertaler het bij gebrek aan beter uit met *dependence*, hoewel die vlag, net als *afhankelijkheid*, de lading eigenlijk niet dekt. Het interessante is dat *amae* gedrag ook in onze westerse cultuur bestaat en dat de psychologen zich dat pas zijn gaan realiseren toen de vertaling van Doi’s boek uitkwam (*The Anatomy of Dependence*). Toen was er ineens een woord voor: *amae*. (Hetzelfde kun je ook zeggen voor ‘umami’, dat in het Westen tot 1985 niet als smaak werd herkend. Het Japanse woord betekent overigens gewoon ‘lekker’, en in mijn ervaring komt het vaak – maar weer niet altijd – overeen met het ‘hartig’ van een ‘hartig hapje’.)

Japans heeft ook een schijnbaar oneindig aantal synoniemen. Neem ‘droefheid’, bijvoorbeeld. Als je de karakters ziet, weet je wel ongeveer wat er

met elk woord bedoeld wordt, maar geef dat maar eens in het Nederlands weer. Je bent veroordeeld steeds weer dezelfde termen te herhalen: droefheid, bedroefdheid, droefenis, droefgeestigheid, triestheid, verdriet. Hetzelfde geldt voor ‘gevoel’ of ‘emotie’. In het Japans wordt ontzettend veel ‘gevoeld’, in allerlei schakeringen. Voor Japanners is dat geen probleem, maar wel voor westerse lezers. De vertaler is daarom soms gedwongen zijn toevlucht te nemen tot ‘denken’ en alle synoniemen daarvan, en soms is het beter al dat gevoel maar weg te laten. Dat betekent weer een vervlakking, maar het maakt de tekst directer en leesbaarder. Bovendien wordt in het Japans veel meer herhaald dan in het Nederlands. Driemaal hetzelfde woord gebruiken in één alinea is in het Japans een retorische deugd en in het Nederlands een stijlfout. Je bent dus gedwongen naar synoniemen te zoeken of de alinea zo om te gooien dat die herhalingen vermeden kunnen worden.

Verder is het Japans ook bijzonder rijk aan wat ik ‘kleurwoorden’ noem – affectieve uitdrukkingen die kleur aan een zin geven. In het Nederlands kennen we die ook. Er is een duidelijk, maar moeilijk te verwoorden, verschil tussen ‘Doe het’, ‘Doe het eens’, ‘Doe het toch’, ‘Doe het maar eens’, ‘Doe het toch eens’, ‘Doe het nou toch’, en ga zo maar door. Zulke kleurwoorden kent het Japans ten overvloede, maar ze drukken vaak kleuren uit die niet in ons spectrum voorkomen. *Yahari/yappari* bv. drukt continuïteit uit (‘Gisteren was het heet, en vandaag *yahari/ook*’), maar ook een logisch resultaat (‘Dacht ik het niet?’), het feit dat iemand over iets heeft nagedacht maar geen reden ziet zijn oorspronkelijke mening te wijzigen (‘Ik doe het *tóch*’), het feit dat iets overeenkomt met de natuurlijke stand van zaken (‘De tulp is *yahari* de meest geliefde bloem van Nederland’), en gewoon als tussenwerpsel, wanneer het van alles kan betekenen, zolang het maar in de lijn der verwachtingen ligt. En dat is maar één klein voorbeeld.

En dan is er nog de notoire vaagheid van het Japans. Die wordt vaak overschat, omdat hij gebaseerd is op context. Voor wie de context niet goed begrijpt, blijft de tekst noodzakelijk vaag. Maar de context begrijpen is niet altijd even makkelijk. Soms als ik vastloop, vraag ik mijn vrouw om hulp, en die begint dan vaak een bladzijde of meer eerder te lezen voor zij er iets van begrijpt. En zulke vaagheden kun je natuurlijk niet letterlijk vertalen. Die moeten worden aangescherpt om begrijpelijk Nederlands te produceren. Hoewel ook het Nederlands vaag kan zijn. ‘Hoe gaat-ie?’ ‘O, z’n gangetje.’

Met Ouwehands conclusie, dat de vertaler iemand is die zijn vertaling een bos in kaatst in de verwachting een echo te horen, ben ik het helemaal eens. Alleen moet me van het hart dat een echo altijd even te laat komt, en altijd vervormd is. Een vertaler zoekt naar het punt waar de echo zo snel en zo onvervormd mogelijk terugkomt. Maar dat is weer een speld in een hooiberg.

Ik hoop dat dit Rob van der Veer enigszins geholpen heeft, maar als hij verdere vragen heeft, kun je hem gerust mijn adres geven.

Antwoord aan Jacques:

Het copyright op dit Vertaalverhaal berust bij de auteurs

Heb ik je zomaar plompverloren tot een vertaalverhaal verleid! Want dat is het natuurlijk, en met je welnemen gaan we dat er ook van maken.

Je opmerking over de 'kleurwoorden' deed me overigens meteen denken aan een verhaal over 'modale partikels' dat ons onlangs spontaan werd toegestuurd door beginnend vertaalster Claudia Cillessen. Ik sluit het voor de aardigheid bij.

Verder was Rob van der Veer opgetogen over je reactie en wil hij je daar graag persoonlijk voor bedanken. Ik heb hem je e-mailadres gestuurd. Mocht jullie contact nog tot nadere japanologische bespiegelingen leiden, dan nemen we die natuurlijk ook graag op in het vertaalverhaal-to-be.

En wie weet komt die Jpankrant nog eens boven water. Onze redacteur Frank Lekens schreef: 'En dan zul je zien dat na plaatsing van het verhaal ergens in Nederland iemand ineens ook die oude Jpankrant van Meulenhoff uit zijn of haar archief opduikt.'

Jacques:

Vanzelfsprekend heb ik er helemaal geen bezwaar tegen dat je een verhaal van mijn uitleg maakt, maar je zult jezelf nog even moeten beheersen, want Rob van der Veer heeft me een paar gerichte vragen gesteld, die ongetwijfeld ook in mijn uitleg passen. En ik realiseer me net dat ik verzuimd heb te schrijven over de rol van onomatopoeën in het Japans. Ik zal je in de kopie zetten als ik Rob antwoord stuur. Blijf luisteren dus.

Mijn kleurwoorden zijn inderdaad hetzelfde als de modale partikels waar Claudia Cillessen over schrijft. Ze heeft het zelfs over 'gekleurde opmerkingen'. Twee zielen, een gedachte. Zulke dingen komen dus nog steeds voor.

Rob greep de uitnodiging met beide handen aan:

Beste Jacques,

Geweldig bedankt voor je uitvoerige antwoord, ik vond het fascinerend.

Ik vroeg me af, hoe zit het met de tijden, komen die overeen met wat wij in Nederlands kennen? Ik ben iets meer dan tien jaar geleden met Afrikaans begonnen. Zoals je weet kent het Afrikaans maar twee tijden, het (historische) praesens en de verleden tijd. En soms kom ik opeens een verleden tijd tegen en denk ik, hoezo? We zaten toch al in het verleden? Heeft het Japans ook zoiets? Het Frans en Italiaans hebben strak afgebakende tijden, wij zijn wat lossier.

Afrikaanse vertalers die in het Nederlands vertalen en die een in de verleden tijd gestelde roman ook in de verleden tijd vertalen worden altijd teruggefloten door hun uitgever. Ze vinden dat in Zuid-Afrika onleesbaar, een heel boek lang met 'ek het gesien', 'ek het gedoen'.

En de zinsopbouw in het Japans? Ik herinner me nog van vroeger Latijn en Italiaans, de volstrekt andere zinsopbouw, er werd soms begonnen met woorden of informatie die Nederlandse schrijvers altijd later in de zin plaatsten. En deelwoorden, kennen ze die ook?

Fascinerend is wat je vertelt over ‘vaagheid’ en ‘gemoedstoestand’. Er gaat een hele wereld open (of dicht, moet ik eigenlijk zeggen). Ik neem aan dat zelfs de mate van vaagheid de communicatie bevordert. Onze modale partikels zijn heel handig inderdaad. Alleen al het verschil tussen ‘Je zult je schoonmoeder op straat tegenkomen’ en ‘Je zult toch je schoonmoeder op straat tegenkomen’!

Met ‘statustaal’ doel je waarschijnlijk op iets anders dan wat je in landen als Noorwegen en Griekenland hebt/had. Eén ‘goedkope’ taal voor dagelijks gebruik en een dure taal voor geschreven tekst.

Ook wat je zegt over woordherhaling vind ik boeien. Als ik lesgeef, heb ik daar altijd wel een riedel over. Soms poetsen de studenten een essentiële woordherhaling weg. Het is net zoiets als de lijdende vorm, ook een onderschat instrument. Maar met de Japanse woordherhaling zit het dus anders, begrijp ik. Ik vertaal momenteel een Afrikaanse novelle waarin de woordherhaling onderdeel vormt van de losse toon, de urgentie waarmee het verhaal wordt verteld. Het tegendeel van mooischrijverij, zal ik maar zeggen. Ik neem dat over, in de hoop dat de lezer die toon begrijpt.

Karel Schoeman (Afrikaans auteur) zei een keer dat hij me niet benijdde. Onze talen staan zo dicht bij elkaar dat het extra moeilijk wordt om de verschillen te onderkennen en weer te geven. Maar na jouw verhaal krab ik me toch even achter mijn oren.

Als je ooit iets voor VertaalVerhaal schrijft, zou je ook kunnen ingaan op hoe lang het duurt voordat je het Japans echt onder de knie hebt, en of het nodig is of je het spreekt, wil je het vertalen.

Nogmaals, hartelijk dank voor de moeite die je genomen hebt.

Met groet van
Rob

Waarmee een heuse vertaalcorrespondentie over de driehoek Japans-Afrikaans-Nederlands op gang was gekomen:

Beste Rob,

Ik ben blij dat mijn uitleg je enigszins heeft geholpen. Rien Verhoef wil er een vertaalverhaal van maken, en daarom ga ik iets uitvoeriger op je vragen in dan je misschien leuk vindt. Bereid je dus op het ergste voor.

Het Japans is structureel gezien een vrij eenvoudige taal, zeker vergeleken met Latijn of Oud-Grieks. Het kent maar twee tijden (waarover later), geen naamvallen, geen grammaticale geslachten, geen lidwoorden, geen

verbuigingen, geen conjugaties, geen sterke werkwoorden (op twee na), en geen meervouden (maar wel de mogelijkheid om van een woord een meervoud te maken). Wat wil een mens nog meer? De zinsvolgorde is SOV (onderwerp-voorwerp-werkwoord), maar waar het onderwerp duidelijk is, wordt het meestal weggelaten. Dat resulteert soms in een vertaling waarin een handeling aan het verkeerde onderwerp wordt toegeschreven. Dat wordt dan geweten aan de vaagheid van de Japanse taal, maar dat is natuurlijk onzin, want Japanners weten precies wat het onderwerp is. De vertaler heeft de tekst gewoon niet goed begrepen. Adjectieven functioneren als werkwoorden en hebben een verleden tijd – *nagai* ‘is lang’ en *nagakatta* ‘was lang’. Het is even wennen, maar na verloop van tijd weet je niet beter of het hoort zo.

Wat het Japans wél kent, maar Europese talen niet, is de focus van een zin. Een voorbeeld. *Zō wa hana ga nagai*. In dit zinnetje duidt het postpartikel ‘wa’ de focus aan, het postpartikel ‘ga’ het onderwerp, en het verbaal adjectief ‘nagai’ is het gezegde. De vertaling luidt dan ook ‘Olifant (*zō*) betreffende (*wa*), neus (*hana ga*) is lang (*nagai*)’. Dan kan de vertaler kiezen of hij daar ‘Een olifant heeft een lange neus’ van maakt of ‘De olifant heeft een lange neus’, ‘Olifanten hebben lange neuzen’ of zelfs ‘De neus van de/een olifant is lang’. Volgens onze grammatica is ‘neus’ het onderwerp van de Japanse zin, maar in het Japans ligt de nadruk duidelijk op ‘olifant’. Je moet het begrip ‘zinsonderwerp’ dus iets soepeler zien.

Zoals gezegd kent het Japans maar twee tijden, de tegenwoordige en de verleden tijd, maar het is wel mogelijk aan te geven dat een handeling nog gaande is of onvoltooid is gebleven. Het Japans kent wel allerlei modi. Zo wordt de toekomst vaak aangeduid door een soort conjunctief. Ook de causatief wordt veel gebruikt. *Taberu* ‘ik/jij/hij/zij/wij/jullie/zij eet/eten’, *tabesaseru* ‘laten eten/te eten geven’, *tabesaserareru* ‘het wordt mij te eten gegeven’. Het laatste woord is gesteld in de lijdende vorm, die in het Japans vaak aanduidt dat een handeling als onaangenaam wordt ervaren: *Kodomo ni okosareta* betekent letterlijk ‘(ik) werd door de kinderen wakker gemaakt’ maar een natuurlijker vertaling is ‘De kinderen haalden me uit mijn slaap’. In het Japans kan een passieve zin ook een lijdend voorwerp hebben, terwijl in het Nederlands het lijdend voorwerp van de actieve zin juist het onderwerp van de passieve zin wordt (‘Ze hebben mijn fiets gestolen’ → ‘Mijn fiets is gestolen’). Daar moet je je dus ook even overheen zetten: *Jitensha wo nusumareta* ‘(Ik) ben van mijn fiets beroofd’, m.a.w. ‘Mijn fiets is gestolen’. Hier drukt het postpartikel ‘wo’ uit dat het voorafgaande naamwoord (*jitensha*, ‘fiets’) het object van de handeling (*nusumareta*) is, maar het niet-uitgedrukte onderwerp van de zin is ‘ik etc.’.

Het Japans is wel soepeler in het gebruik van tijden dan het Nederlands. Als wij in een verleden tijd beginnen, houden we die aan tot de handeling helemaal is beschreven. In het Japans kan een hele alinea in de tegenwoordige tijd staan, maar als ze eindigt in een verleden tijd, heeft de hele handeling in het verleden plaatsgevonden. In zulke gevallen functioneert de tegenwoordige

tijd als een soort praesens historicum, wat de lezer wat dichters met de neus op de handeling zet. Overigens, in het derde deel van 1984 staan alle hoofdstukken van Aomame in de tegenwoordige tijd. Omdat Aomame gedurende bijna het hele deel in haar appartement zit opgesloten, is dat een slimme manier om haar ietwat statische hoofdstukken iets levendiger te maken. Daarom heb ik nooit begrepen waarom de Engelse en Duitse vertalers hier de verleden tijd van hebben gemaakt. Blijkbaar vond de Engelse vertaler dat de o.t.t. hier niet werkte, maar daarop kan ik alleen maar zeggen dat hij het nooit heeft geprobeerd. Dickens schrijft hele hoofdstukken van *Het grauwe huis* in de o.t.t., en daar werkt het wel, dus waarom bij Murakami niet? De mismoedige conclusie kan alleen maar zijn dat de Engelse vertaler helaas geen Dickens is...

‘Statustaal’ is Ouwehands woord voor een taal waarbij het verschil tussen hoger en lager geplaatste personen door grammaticale vormen of een ander vocabulaire wordt aangegeven – dus geen geschreven taal zoals het Bokmål van het Noors of het Katharevousa van het Nieuw-Grieks. Weer een paar voorbeelden: *iku* is de neutrale vorm voor ‘gaan’, maar als je tegen je meerdere spreekt en beleefd moet zijn, gebruik je *ikimasu*, ‘ik ga/u gaat’ of het nederige *mairimasu* ‘ik verstout mij te gaan’, wat een heel ander werkwoord is. IJselijk beleefd is het hoffelijke *oide ni narimasu*, ‘U/Hij (een hoge Piet) verwaardigt zich te gaan’. Het begrip ‘geven’ levert aanvankelijk veel problemen op. Als je iets aan een ander geeft, gebruik je *ageru/agemasu*, maar geeft een ander iets aan jou, dan gebruik je *kureru/kuremasu*. Dat verschil zit hem denk ik in de lichamelijke houding die bij ‘geven’ wordt aangenomen: *ageru* betekent eigenlijk ‘opheffen’ en *kureru* (waarschijnlijk) ‘laten zakken’. Als je dat plaatje even voor je houdt, is het allemaal wat natuurlijker. Er is tussen haakjes ook een neutraal werkwoord dat ‘geven’ betekent: *ataeru*, voor situaties waarbij zelfs Japanners niet meteen begrijpen wie er hoger of lager geplaatst is. En *yaru* is vulgair voor ‘iets aan een ander geven, het kan niet verdommen hoe hoog of laag hij is’.

Een combinatie van tegenwoordig deelwoord en *kureru/ageru* geeft aan of iemand iets voor jou doet of jij iets voor iemand anders. *Tetsudatte kureta* ‘hij/zij heeft me geholpen’ (letterlijk ‘(hij/zij) heeft helpen gegeven’) en *Tetsudatte ageta* ‘ik/hij/zij heb/heeft/hebben hem/haar/hen geholpen’ (letterlijk ‘(ik) heb helpen gegeven’). Zie je dat noch onderwerp, noch lijdend voorwerp ergens staat aangegeven? Dat komt omdat *kureru* altijd van een ander uitgaat en *ageru* altijd van jou (of een andere lager geplaatste). Het duurt even voor je aan die verschillen gewend bent.

Tot de jaren zestig spraken vrouwen hun echtgenoten aan in de *-masu*-vorm of nog nederiger, terwijl hun mannen de bruuskere *-ru*-vorm hanteerden. Bij oudere romans hoef je vaak dus alleen maar te kijken naar de beleefdheidsgraad om vast te kunnen stellen of de spreker een man is of een vrouw. Ik ben blij te kunnen vermelden dat in eigentijdse romans dat verschil meestal is weggevallen.

Iets wat ik in mijn antwoord aan Rien vergeten ben aan te stippen is de grote rol die onomatopeeën in het Japans spelen. ‘Het regent *zaaa*.’ ‘Het viel *don*.’ ‘Het kraakt *kiiii*.’ Dat is in het Nederlands soms op te lossen door woorden als ‘ruisen’, ‘ploffen’ of ‘piepen’ te gebruiken, maar heel vaak bestaat er geen goed equivalent en moet de vertaler een list verzinnen. Het resultaat is weer een onvermijdelijke vervlakking.

Een beetje Japans spreek je al na een halfjaar tot een jaar. Je moet eerst leren achterstevoren te denken omdat het werkwoord altijd achteraan komt, maar zodra je dat trucje hebt geleerd, gaat het hard. Japans leren spreken is het probleem niet, dat kunnen Japanse kleuters ook. Het moeilijkst is natuurlijk de geschreven taal, en er gaan jaren – tientallen, vrees ik – overheen voor je die enigszins beheerst. Persoonlijk zou ik zeggen dat je niet Japans kunt leren lezen zonder dat je het spreekt, maar als je eenmaal een bepaald niveau hebt bereikt, kun je aanvoelen wat een karakter ongeveer betekent zonder dat je weet hoe het wordt uitgesproken. Dan gaat het lezen ineens veel vlotter.

Ik hoop dat ik je vragen hiermee voldoende heb beantwoord, maar als ik iets vergeten ben of je wilt meer weten, dan weet je me nu te vinden.

Een verre buiging,
Jacques

Dag Jacques,
Opnieuw erg bedankt. Bij eerste lezing duizelde het me een beetje (al schrijf je het allemaal uiterst helder op), maar nu verwonder ik me over het vernuft van het Japans. Bij de status- en beleefdheidsverschillen moet ik even denken aan het ‘zijdelings’ aanspreken van mensen in het Afrikaans. ‘Gaan die ooms môre huis toe?’ (Gaan de heren morgen weer naar huis? Gaat u allebei morgen weer naar huis?) ‘Is die tannies lus vir ’n stukkie biltong?’ (Dames, wilt u soms een stukje biltong?).

Wat je zei over die Duitse en Engelse vertaler: misschien is het zo dat Duitse en Engelse vertalers meer naar de lezer toe vertalen en dat ze vrezten te worden aangezien voor onbekwaam. Een onverhoedse overstap van verleden tijd naar tegenwoordige tijd moet als logisch worden ervaren. Ik heb dat lezersgericht nooit zo sterk ervaren als in de Engelse vertaling van Hrabal: op de eerste bladzijden stonden allemaal korte zinnen, maar bij Hrabal zelf was het een lange woordensliert, gehandhaafd door de Nederlandse vertaler, Kees Mercks.

Afgaand op wat je schrijft neem ik aan dat de lengte van de zinnen min of meer Nederlands is. Het Engels, Frans en Duits kunnen volgens mij (niet iedereen is het ermee eens) langere zinnen maken omdat participia, naamvallen en geslachten binnen de zin meer verwijzingsmogelijkheden creëren. Is mijn vermoeden juist? Uiteraard heb je per schrijver grote

verschillen: Karel Schoeman was erg boos op een vertaler (niet ik, sprak hij haastig) toen die zijn lange zinnen wilde opknippen.

Ik zie op internet dat er tegenwoordig wordt gewerkt aan woordenboeken Japans-Nederlands. Hoe deed jij dat in het begin van je vertaalcarrière, uit wat voor woordenboek putte jij, of had je toen al een gade aan je zij? Vertalers uit het Afrikaans beschikken sinds 2011 over het ANNA, ingericht volgens amalgamatiemodel, wat min of meer betekent dat de woordenboeken Afrikaans-Nederlands en Nederlands-Afrikaans in elkaar geschoven zijn, leuk voor degenen die graag in een woordenboek vlooien, maar rampzalig voor de vertaler.

Een voor de hand liggende vraag die ik ook wel eens stel aan Afrikaanse schrijvers uit de diaspora, die daarop wat korzelig antwoorden, is: Hoe houd je je Nederlands bij? Ik merk tijdens het lesgeven soms dat ik achterloop (of niet wil meelopen) wanneer de jongeren het per se willen hebben over de 'lokale' politie, en niet de 'plaatselijke' politie. Of wanneer ze zeggen dat 'Ik heb haar gisteren gezien' minder mooi of juist is dan 'Ik zag haar gisteren'. Aan de andere kant is het ook wel eens prettig om te horen dat bepaalde dingen niet meer kunnen.

In *Filter* stond ooit iets over een vertaalster Nederlands-Japans die vertelde dat een op tien vertaalvoorstellen die ze deed het haalde. Doe jij daar ook aan, vertaalvoorstellen? Of heb je zo ook al voldoende werk. Ik stel me zo voor dat er nog massa's meesterwerken op vertaling wachten.

Wat je zei over 'vervlakking' houd me ook bezig. Als je iets niet kunt overbrengen in een andere taal doordat de culturele verschillen te groot zijn, is dat dan erg? Wat wij toch niet kunnen begrijpen, moeten we dat dan nog weten? Eigenlijk best een aardige vraag om in het komende trimester aan mijn leerlingen voor te leggen.

Jacques, het is allemaal fascinerend. Ik waardeer het enorm dat je zo uitgebreid antwoord geeft en verheug me, ook voor mijn collega's, op het artikel.

Met groet van
Rob

Beste Rob,

Ik kan me voorstellen dat het je even duizelde, maar dat is normaal als je ineens zo veel nieuwe informatie op je bord krijgt. Je volgende vragen behandel ik even punt voor punt:

Iemand in de derde persoon aanspreken is heel gewoon in het Japans, en het wordt niet eens als beleefd ervaren. Als je iemand op die manier aanspreekt, vermijd je het gebruik van persoonlijke voornaamwoorden, die door Japanners vaak als héél persoonlijk worden ervaren. Een heel gebruikelijke liefkozing van Japanse vrouwen is 'Jij'. "“Jij!” kirde ze, en ze stortte zich gelukkig in zijn armen.' Een paar dagen geleden nog was er een

ondertitelde film op de tv, waarbij ‘*Darling*’ heel vakkundig werd vertaald als ‘Jij’. Het is daarom vaak genoeg voorgekomen dat ik aan een goed bevriende collega vroeg: ‘Wat vindt professor Tanaka ervan?’ De man bij zijn voornaam noemen is natuurlijk uit den boze, en ‘professor’ weglaten is al even ondenkbaar. De Nederlandse vertaling wordt dan zoiets als ‘Wat vind jij ervan, Tanaka?’ Japanse beleefdheid moet altijd enigszins weg worden gefilterd, anders creëer je een cultuur van beleefdheid die in geen enkele verhouding staat tot de werkelijkheid. Sommige Japanse woorden beginnen met het voorvoegsel *o-*, wat oorspronkelijk een respect aanduidde dat in de loop der eeuwen verdwenen is. Het bekendste voorbeeld is waarschijnlijk ‘*ocha*’, dat gewoon ‘thee’ betekent, hoewel ‘thee’ eigenlijk ‘*cha*’ is. Als je zou schrijven: ‘Hij dronk een eerbaar kopje thee bij zijn eerbare noedels’ ben je echt verkeerd bezig.

Ik vertaal in principe ook lezersgericht, maar ik doe mijn best zo dicht mogelijk bij het origineel te blijven. Wat raar is in de brontaal, dient ook raar in de moedertaal over te komen. Haruki Murakami’s vergelijkingen zijn soms erg buitenissig, maar daar verander ik niets aan. Soms maakt hij zich schuldig aan een anglicisme: ‘zo koel als een komkommer’ schrijft hij ergens. Dat is uitstekend Engels, maar geen Japans en ook geen Nederlands. Ik heb het zo gehouden. Zinslengte is echter een heikel punt. Het is in het Japans heel goed mogelijk lange zinnen te schrijven, maar als je die lengte precies overneemt, krijg je een ondoorzichtige woordenbrij. *De stenen getuigen* van Hikaru Okuizumi staat vol zulke volzinnen. In mijn vertaling heb ik die zo lang mogelijk gehouden, maar hier en daar toch in tweeën geknipt. In de Franse vertaling hebben de zinnen hun oorspronkelijke lengte behouden; daar staan geen punten in, maar puntkomma’s, wat ik een beetje een laffe kunstgreep vindt, al kan ik niet zeggen dat de Franse vertaler het fout heeft gedaan. Maar dat heb ik ook niet, anders had ik voor die vertaling de Nomaprijs niet gekregen.

Het ontbreken van een goed Japans-Nederlands woordenboek is een enorm gemis. Omgekeerd bestaat er wel een Nederlands-Japans woordenboek, *Kodansha’s Nederlands-Japans woordenboek* uit 1994, maar dat is niet meer in de handel verkrijgbaar. Nederlandse vertalers zijn dus veroordeeld tot roeien met de riemen die hun in handen komen. In mijn geval waren dat Japans-Engels-Japanse woordenboeken, waarvan er verscheidene op de markt zijn, allemaal uitstekend. Maar zoals jij ook wel weet, bieden lemma’s in een woordenboek alleen een vertaling bij benadering aan, behalve bij realia. Een stoel is een stoel, zowel in Nederland als in Japan, maar het werkwoord dat ‘zitten’ betekent (*suwaru*) moet je in oudere teksten vertalen door ‘knielen’, want toen zaten de mensen niet op stoelen maar op de tatami, en ‘netjes zitten’ doe je op je knieën en je hielen, met de benen tegen elkaar.

Ik houd mijn Nederlands bij door te lezen. Voordat ik *Stille sneeuwval* van Tanizaki vertaalde, heb ik *De boeken der kleine zielen* doorgewerkt om te zien hoe een groot Nederlands schrijver de indirecte rede hanteert. Daar heb ik

heel wat van opgestoken. Maar na vijftig jaar buiten Nederland te hebben gewoond, merk ik toch dat mijn woordenschat bij sommige eigentijdse boeken tekortschiet. Zo heb ik onlangs met grote spijt de vertaling moeten afwijzen van *Borsten en eieren*, van de bijzondere schrijfster Miëko Kawakami. Dat wordt door een vrouw verteld, en ik zou echt niet weten hoe jonge Nederlandse vrouwen in de dagelijkse omgang met elkaar spreken. Dit veroordeelt me misschien tot boeken van voor 1960, maar er is nog zo veel moois dat onvertaald is gebleven dat ik dat als geen enkel bezwaar zie.

Als vertaler uit het Japans wordt me vaak gevraagd wat voor boeken ik kan aanbevelen. Tot voor kort kwam daar af en toe ook wel eens iets van. Meulenhoff is bv. op mijn aandrang met *Stille sneeuwval* in zee gegaan. Nederlandse uitgevers hebben echter de neiging te wachten tot een boek in het Engels of Duits uitkomt voor ze besluiten het te laten vertalen, en dan gebeurt dat heel vaak nog uit het Engels. *Menselijke voorwaarden* van Junpei Gomikawa was nog in geen enkele westerse taal verschenen; dat heeft Van Oorschot alleen aangenomen omdat ik het hele manuscript al af had en ze wisten wat ze aan het boek hadden. En de laatste tijd heeft de corona erg veel roet in het eten gegooid, want ondanks mijn mooie Nijhoffprijs en de aanbevelingen die ik doe, heb ik nog steeds geen nieuwe opdrachten gekregen – maar dat is ongetwijfeld een kwestie van tijd.

Je vraag over vervlakking doet me denken aan het probleem van bisschop Berkeley: Als een boom omvalt in een bos en niemand hoort het, maakt het dan nog geluid? M.a.w. kan iets bestaan zonder dat het waargenomen wordt? Bij geluid wel, zolang je ‘geluid’ definieert als ‘geluidsgolven’. Die produceert een vallende boom ook zonder dat er waarnemers aanwezig zijn. Maar iets abstracts als tekstvervlakking? Nee, want zonder kennis van de brontekst weet de lezer niet wat hij mist. Is dat erg? Volgens mij wel, want als de lezer een vergelijking kon maken tussen vertaling en oorspronkelijke tekst, zouden hem allerlei dingen opvallen die hem een beter inzicht in de tekst konden verschaffen. Daarom doen wij vertalers ook zo ons best om een zo goed mogelijke vertaling te leveren. Als vervlakking niet erg was, gooiden we er immers maar met de pet naar? Of we hielden er helemaal mee op en lieten alles over aan machines – met alle rampzalige gevolgen van dien.

Genoeg voor deze ronde. Ik ben hard aan koffie toe.

Jacques

Beste Jacques,

Koffie! Ik stond in de keuken bij het koffieapparaat en dacht: *Stille sneeuwval*? Heb ik dat niet ook? Ik liep naar de voorkamer en ja hoor, in de stapels op het kastje, met een zachtroze rug na jarenlang op ons vorige adres in de volle zon te hebben gestaan, lag daar *Stille sneeuwval*, vierde druk, gespaard gebleven in de vele opruimoorlogen die mijn boekenbezit hebben geteisterd en

waarschijnlijk aangeschaft in de tijd dat ik nog veel voor Meulenhoff deed. Mijn oude, inmiddels overleden kaartvriend zou hebben gezegd: Dat is toch singulier.

Hirosaki, ik weet nu waar het ligt. Als het VertaalVerhaal-artikel ervan komt, zou het leuk zijn als je in het kort ook iets schrijft over je persoonlijke omstandigheden, hoe het is om daar te wonen, wat voor klimaat er heerst, fysiek en geestelijk etc. Je leidt voor een Nederlander toch een uniek soort leven.

Ik heb je stukken nog een paar keer gelezen. Ik weet nu al dat ik met de opgedane kennis ga geuren bij de digitale presentatie van de vertaling die ik nu aan het afronden ben: ik denk dat er niet veel Nederlanders en Afrikaners weten dat het Japans ook ‘maar’ twee tijden heeft.

Jacques, bedankt dat je het Japans voor me tot leven hebt gebracht. Ik hoop dat het artikel snel op de site van VertaalVerhaal staat. Ik heb je informatie verslonden zoals ik vroeger *Biggles* verslond.

Met hartelijke groet van
Rob

Dag Rob,
Uit de afwezigheid van verdere vragen maak ik op dat Rien nu aan de slag kan met zijn artikel voor VertaalVerhaal.

Onze correspondentie heeft me mooi de gelegenheid gegeven een en ander eens op een rijtje te zetten. Bedankt hiervoor!

Een diepe buiging,
Jacques